

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΕΧΟΥΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΝΑ ΕΚΛΕΓΩΝΤΑΙ

Η ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ κ. ΑΛ. ΣΒΩΛΟΥ

Ἡρωτήθη ἂν αἱ γυναῖκες εἶνε ἐκλόγιμοι δημοτικοὶ καὶ κοινοτικοὶ σύμβουλοι. Ἡ γνώμη μου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶνε ἡ ἑξής:

Τὸ ἄρθρον 75 τοῦ ἀπὸ 17 Ἀυγούστου 1925 Νομοθετικοῦ Διατάγματος 19342 Κώδικος νομοθεσίας περὶ δήμων καὶ κοινοτήτων—ὁρίζει ὅτι «διὰ διατάγματος ἐφάπαξ ἐκδιδομένον δύναται νὰ περιορισθῇ ἀπὸ τοῦ 1927 καὶ ἐφεξῆς δικαίωμα ψήφου κατὰ τὰς δημοτικὰς καὶ κοινοτικὰς ἐκλογὰς εἰς τὰς γυναῖκας αἵτινες συνεζήρωσαν τὸ 30ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ γνωρίζουν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν.»

Ἐπὶ τῇ βίσει τῆς διατάξεως ταύτης ἐξεδόθη τὸ ἀπὸ 5 Φεβρουαρίου 1930 διάταγμα κατὰ τὸ ὁποῖον «παραχωρεῖται δικαίωμα ψήφου κατὰ τὰς δημοτικὰς καὶ κοινοτικὰς ἐκλογὰς εἰς τὰς γυναῖκας» ὑπὸ τοῦς ἀνωτέρω ὅρους τοῦ Ν. Διατάγματος ὁρίζεται δὲ (ἀρθ. 2 ἐπομ.) ὅτι «διὰ τῶν ἐκλογεῖν γυναῖκας συντάσσονται εἰδικοὶ ἐκλογικοὶ καταλόγοι κατὰ δήμους καὶ κοινότητας καὶ κανονίζεται ἐν λεπτομερεῖα ὁ τρόπος τῆς συντάξεως τῶν τοιούτων καταλόγων.

Ἐξ ἄλλου τὸ ἀρθ. 143 τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω κώδικος ὁρίζει ὅτι «ὁ δήμαρχος, οἱ πύροδοι καὶ οἱ δημοτικοὶ ἢ κοινοτικοὶ σύμβουλοι ἐκλέγονται κατὰ τετραετίαν δι' ἀμέσους διὰ ψηφοδελτίων ἐκλογῆς, συνερχομένων ἐπὶ τούτῳ τῶν ἐγγεγραμμένων ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ Δήμου ἢ τῆς κοινότητος δημοτῶν, τὸ δὲ ἀρθ. 151 τοῦ κώδικος ὁρίζει ὅτι «τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ δημοτικοῦ ἢ κοινοτικοῦ συμβούλου ἔχουν οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ ἐγγεγραμμένοι δημόται, οἱ συμπληροῦντες τὸ 25ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ μὴ ὑπαγόμενοι εἰς τινὰ τῶν κατηγοριῶν τῶν κατὰ τὴν νομοθεσίαν περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν στερουμένων τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν.

Κατὰ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν διατάξεων τούτων, ἐφ' ὅσον διὰ νὰ ἐκλεγῇ τις δημοτικὸς ἢ κοινοτικὸς σύμβουλος ἀρκεῖ νὰ εἶνε ἐγγεγραμμένος εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐκλογέων καὶ νὰ ἔχη τὴν νόμιμον ἡλικίαν, δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι αἱ γυναῖκες ἐφ' ὅσον κατέστησαν ἐκλογεῖς καὶ ἐνεγράμμαι εἰς τοὺς ἐκλογικοὺς καταλόγους εἶνε ἀμέσως καὶ ἐκλόγιμοι, μὴ ἀπατοῦμένης ἄλλης διατάξεως νόμου ἢτις νὰ ὁρίξῃ τοῦτο εἰδικῶς καὶ πανηγυρικῶς, ἀφοῦ διὰ τῆς ἐπελευθέρσεως ἐνσωματώσεως εἰς τὸ ἐκλογικὸν σῶμα ἐφωτισθῶνται ἐπὶ τῶν γυναικῶν πάσαι αἱ περὶ ἐκλογέων διατάξεις τοῦ κώδικος, ἐπομένως καὶ ἐκ τῆναι καὶ ὡς ἡ ἰδιότης τοῦ ἐκλογέως ἀποτελεῖ βασικὸν προσόν τῆς ἐκλογιμότητος ἀλλ' ἔχει σημαίαν ὡς νομικὴν συνέπειαν, συντρέχοντων τῶν λοιπῶν ὅρων καὶ αὐτὴν ταύτην

τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐκλέγεσθαι. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ κώδις ὁρίζει ἡλικίαν ἐκλόγιμον τὸ 25ὸν ἔτος ἐνῷ διὰ τὰς γυναῖκας ὁρίζεται μόνον ἡ ἡλικία τοῦ ἐκλογέως καὶ δὴ τὸ 30ὸν ἔτος, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ στοιχείου δὲν θὰ ἦτο δεθὲν νὰ συναχθῇ πρόθεσις τοῦ νομοθέτου ὅπως ἀποκλείσῃ τῆς ἐκλογιμότητος τὰς γυναῖκας ἐκλογεῖς. Αἰοῖτι ἐὰν ὁ νομοθέτης ἐνόησε νὰ καταστήτῃ καὶ ἐκλογίμους τὰς γυναῖκας, δὲν προκύπτει κενὸν ἐν τῆς σιωπῆς των ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τῆς ἐκλόγιμου γυναικὸς ἀφοῦ πάντως ὁρίσθη διὰ τὴν γυναῖκα ἐκλογέα ἡλικία ἀνωτέρα τῆς διὰ τοὺς ἐκλογίμους γενικῶς ὁρισμένης. Ἡ ἡλικία συνεπῶς τῆς γυναικὸς τόσον ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογιμότητα δύναται νὰ θεωρηθῇ σιωπηρῶς ὁρισθεῖσα ἢ αὐτὴ τῶν 30 ἐτῶν. Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ εἶναι σύμφωνα πρὸς τὰς βίσεις τοῦ ἐν γένει ἐκλογικοῦ δικαίου ὅπως τοῦτο καθιεροῦται διὰ τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν νόμων καὶ καθ' ὅς προβλέπεται μὲν διαφορὰ προπόντων μεταξὺ ἐκλογέων καὶ ἐκλογίμων ἀλλὰ πάντως ὁ ἐκλογεὺς εἶναι καὶ ἐκλόγιμος ὁ δὲ ἐκλόγιμος πρέπει νὰ ἔχη τὸ βασικὸν προσόν τοῦ ἐκλογέως.

Παρ' ἡμῖν, ἄλλως, δὲν σημαίνει ἴστορ κὺς νὰ ἔχη περιορισθῇ χωριστὰ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ χωριστὰ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἴτε ὡς πρὸς τὴν συγκροτήσιν τῶν Νομοθετικῶν σωμάτων εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὁργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως. Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν ἐπέτασιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τὰς γυναῖκας εἶνε βέβαιον ὅτι ὁσάκις προσέτιθη ἢ ἐζητήθη αὐτή, εἶχε τὴν ἔννοιαν ὅτι αἱ γυναῖκες καθιστάμεναι ἐκλογεῖς θὰ εἶναι εοἶψο ἐκλόγιμοι. Ὅθεν λεχθῆναι ἡ πρότασις νόμου τοῦ βουλευτοῦ Μπασιά (10 Ἰανουαρίου 1920) περὶ ἰσοπολιτείας τῶν γυναικῶν ὁρίξεν ὅτι αἱ διατάξεις ὅλων τῶν νόμων καὶ Διαταγμάτων ἀστικῶν καὶ δημοσίου δικαίου ἐν Ἑλλάδι ἐφαρμόζονται ἐξ ἴσου ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων». Ἐπίσης ἡ πρότασις τοῦ Ἀθηναίου Γούναρη πρὸς τὴν 1^η Συντακτικὴν συνέλευσιν περὶ προσθήκης εἰς τὸ τότε ἄρθρον 3 τοῦ Συντάγματος περιελάμβανε ὅτι «διὰ νόμον δύναται νὰ καταργηθῇ ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἡ διαίρεσις τῶν φύλων ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐκλέγειν καὶ τοῦ ἐκλέγεσθαι». Ὅμοιος ἡ πρότασις τοῦ Ν. Σιρότου διελάμβανε ὅτι «νόμος ὁρίζει τὴν ἀνομιήν καὶ τὴν ἐκτασιν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τὰς γυναῖκας». Ἴδε ἐπιτενέστερον περὶ τῶν προτάσεων αὐτῶν καὶ τῶν σχετικῶν συζητήσεων Α. Σβώλου. Τὸ νέον Σύνταγμα σελῖς 255 καὶ τὰς ἐκεῖ παραπομπάς.

Ὁ παρακολουθῶν τὴν ἱστορίαν τῶν τάσεων τούτων σχεδὸν πάντων τῶν κομμάτων τῆς Γ' Συντακτικῆς συνελεύσεως καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν συζητήσεις, ἀντιλαμβάνεται ὅτι διεπνέετο μὲν μὲ εὐρύτητα ἢ σχετικῆ ἔξουσιοδότησις πρὸς τὸν κοινὸν Νομοθέτην διὰ τὴν ἐπιφέρειν τὴν ἰσοπολιτείαν τῶν δύο φύλων εἰς ὅσῃν ἔκτασιν ἤθελε κρίνει σκόπιμον, ἀλλ' ὄχι καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι αἱ καταστάσαι ἐκλογεῖς γυναῖκες δὲν θὰ εἶνε καὶ ἐκλόγμοι. Οἱ περιορισμοὶ τουτέστιν ὑπενοοῦντο ὅπως φαίνεται ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς καταργήσεως τῶν μεταξὺ τῶν φύλων νομικῶν διαφορῶν λ.χ. Μόνον ὡς πρὸς τὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς ἢ μόνον ὡς πρὸς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς ἢ ὡς πρὸς τὰ προσιόντα λ.χ. διάφορος ἡλικία ἀλλ' ὄχι ὡς πρὸς τὴν βασικὴν καὶ γενικῶς παραδεδεμένην ἀρχὴν ὅτι ὁ ἐκλογεὺς εἶναι καὶ ἐκλόγιμος ἐπὶ τῇ βάσει ὀρισμένων ἐιδικῶν προσόντων.

Ἡ ἱστορία ἄλλως τοῦ ἀθροῦ 75 τοῦ ὡς ἄνω Ν. Δ. τῆς 27 Αὐγούστου 1925 καὶ αἱ προηγεῖσαι τῆς ἀποδοχῆς αὐτοῦ συζητήσεις ὄχι μόνον δὲν μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ νομοθέτης εἶχεν πρόθεσιν ἀφοῦ κατέστησεν ἐκλογεῖς τὰς γυναῖκας νὰ τὰς ἐξαιρέσῃ τῆς ἐκλογιμότητος, ἀλλ' ἐνισχύουν τὴν γνώμην ὅτι διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ ψηφίζειν ὑπενοεῖτο ὅτι αἱ γυναῖκες θὰ καθίσταντο καὶ ἐκλόγμοι. Ἄλλως δὲ ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ γενικῶς κατὰ τὰ ἀνωτέρω κρατοῦσα παρ' ἡμῶν ἀρχὴ καθ' ἣν ὁ ἐκλογεὺς εἶναι καὶ ἐκλόγιμος, τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν παρά νὰ εἶχε συνήδησιν ὁ νομοθέτης, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῆ πολλῶν μᾶλλον ρητῆ ἐξαιρέσις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς βάρος τῶν γυναικῶν παρὰ ρητῆ ἐπανάληψις αὐτῶν δι' ἐιδικῆς μνείας.

Ἀληθῶς τὸ ἀρθρον 75 τοῦ Ν.Δ. τῆς 27 Αὐγούστου 1925 ἐπροτάθη τὸ πρῶτον διὰ τροπολογίας ἐκ τοῦ σχεδίου νόμου περὶ τροποποιήσεως τῆς περὶ δέμων καὶ κοινοτήτων νομοθεσίας, ὑπογεγραμμένης ὑπὸ 70 πληρεξουσίων καὶ ὑποβληθείσης τὴν 7 Ἰουνίου 1925 εἰς τὴν Δ. Συντακτικὴν συνέλευσιν. Τὸ κείμενον τῆς προτάσεως ταύτης ὄριζεν ὅτι «δικαίωμα ψήφου κατὰ τὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς ἔχουν αἱ γυναῖκες αἱ ἔχουσαι συμπληρωμένον τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας των κλπ», δὲν διέφερε τουτέστιν οὐσιαστικῶς τοῦ κειμένου τοῦ κατόπιν ἀρθροῦ 75 τοῦ Ν.Δ. τῆς 27 Ἰουλίου 1925 εἰμὴ κατὰ τὴν ἡλικίαν. Ἐν τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει τῆς προτάσεως ταύτης ὀρίζεται ὁριῶς ὅτι «διὰ τῆς τροπολογίας ταύτης χορηγεῖται περιορισμένον τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου **ἐνεργητικῶν καὶ παθητικῶν** κατὰ τὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς». Ἡ πρότασις αὕτη μαζὺ μὲ τὸ ὅλον σχέδιον νόμου περὶ τροποποιήσεως τῆς δημοτικῆς νομοθεσίας, δὲν κατωρθώθη νὰ συζητηθῆ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως λόγῳ τοῦ παρεμπροσθέντος κινήματος τοῦ στρατηγοῦ Παγκάλου, δι' ὃ καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὴν κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς 30 Ἰουνίου 1925 συσταθείσαν 30 μελῆ ἐπιτροπὴν. Ἐκ τῶν ἐνώπιον τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης συζητήσεων αἱ ὁποῖαι ὀρηθήσαν ἐκ τῆς ἀνωτέρω προτάσεως καὶ κατέληξαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν κατὰ πλειοψηφίαν τοῦ ἀρθροῦ 75 τοῦ εἰρημένου Ν.Δ. τῆς 27 Αὐγούστου 1925, δὲν ἀπομένει ἀμφιβολία ὅτι «διὰ τῆς παραχωρήσεως δικαιώματος τῆς ψήφου κατὰ τὰς δημοτικὰς καὶ κοινοτικὰς ἐκλο-

γὰς» φράσεως ὑπενοεῖτο ὄχι μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι τῶν γυναικῶν. Ὅχι μόνον ἡ παρατηρηθεῖσα ἀντίστασις κατὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως ταύτης δὲν θὰ ἦτο εὐεξήγητος ἂν ἐπρόκειτο μόνον περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς προτάσεως ἐπιχειρήματα ἐνδεικνύουν ὅτι ὑπενοεῖτο ἢ ἐκλογιμότητος τῶν γυναικῶν. Διότι τονίζεται κατ' ἐπανάληψιν ὡς ἐνδεικτικὸν τῆς ὀριμότητος καὶ τῆς καταλληλότητος τῶν γυναικῶν ὅπως διαχειρισθῶσι τὰ τῆς δημοτικῆς καὶ κοινοτικῆς διοικήσεως, τὸ ὅτι αἱ γυναῖκες ἔχουν ἐπιδείξει λαμπρὰν δρασίαν ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὰ ὄργανοτροφεῖα καὶ ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα καὶ εἰς εὐρὴν ἐν γένει κύκλον κοινωνικῆς δραστηριότητος ἀλλὰ καὶ δασκίαι διώκησαν ὡς χῆραι καὶ ἐν καιρῷ πωλέμου τὰ τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς οἰκογενείας των (ἴδε ἀγορεύσεις, Παπαναστασίου, Δουζινα, Καραπάνου, Ἀραβαντινοῦ). Ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς ἀνωτέρω ἐπιτροπῆς 1925 6. 56 ἐπὶ μ.)

Πάντα τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα διὰ νὰ ἔχουν νόημα προϋποθέτουν ὅτι διὰ τῆς ὑπὸ ψήφισιν διατάξεως αἱ γυναῖκες θὰ ἠδύνατο νὰ δράσουν ἐντὸς τῆς δημοτικῆς διοικήσεως κατὰ τὸν τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν λοιπὴν ἐντὸς τῶν κοινωνικῶν ὀργανώσεων δρασίαν των, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο θὰ ἦτο λογικῶς ἀπαραίτητον νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκλεγοῦν εἰς δημοτικὰ ἀξιώματα, διότι ὡς ἐκλογεῖς μόνον δὲν θὰ εἶχον νόμιμον μέσον οἰασθῆποτε διοικητικῆς δράσεως.

Βεβαίως δημιουργεῖ ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὴν πρόθεσιν τοῦ νομοθέτου ἡ παρατήρησις ὅτι δὲν ὄρισεν ἡλικίαν ἐκλογιμότητος, ἐξ οὗ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποπτεύσῃ κανεὶς ὅτι δὲν ἐσκέφθη περὶ ἐκλογιμότητος τῶν γυναικῶν ἐν γένει. Ἀλλὰ ἀπέναντι τῆς ἀμφιβολίας ταύτης ἰσχύουν περισσότερον πάντα τὰ λοιπὰ ὡς ἄνω ἐπιχειρήματα.

Σημειωτέον δὲ ἀκόμη ὅτι ἂν ὁ Νομοθέτης εἶχεν παρ' ὅλα ταῦτα τὴν συνείδησιν ὅτι δυνάμει τοῦ ἀρθροῦ 75 τοῦ Ν.Δ. τῆς 27 Αὐγούστου 1925 δὲν εἶναι ἐκλόγμοι αἱ γυναῖκες, εἶχεν εὐκαιρίαν νὰ ἀποσαφήνισῃ τοῦτο πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Διατάγματος τῆς 8 Φεβρουαρίου 1930 ὅταν διὰ τοῦ ἀρθροῦ 20 τοῦ Ν.Δ. τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1927 ἀντεκατεστάθη τὸ ἐδ. 9 τῆς παραγ. 1 τοῦ ἀρθ. 159 τοῦ κώδικος καὶ ὄρισθη ὅτι δὲν εἶναι ἐκλόγμοι ὄρισμένοι κατηγορία ἐκλογεῶν εἰς τὰς ὁποίας δὲν περιελήφθησαν αἱ γυναῖκες, ἐνῶ δεδομένου ὅτι ἀπὸ τοῦ 1927 ἠδύνατο νὰ παραχωρηθῆ δικαίωμα ψήφου εἰς τὰς γυναῖκας κατὰ τὰ ἀνωτέρω θὰ ἐνεδεκνύετο ἂν ὑπῆρχε τοιαύτη πρόθεσις νὰ ἀποκλειστοῦν αὐταὶ σαφῶς τῆς ἐκλογιμότητος.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχέσεων τούτων συμπεραίνομεν ὅτι ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρ. 143 καὶ 151 τοῦ κώδικος πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 75 τοῦ Ν. Δ. τῆς 27 Αὐγούστου 1925 καὶ τοῦ Διατάγματος τῆς 8 Φεβρουαρίου 1930 ἐνισχυομένου ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν πηγῶν τῆς «παραχωρήσεως δημοτικῆς ψήφου» εἰς τὰς γυναῖκας, ἐξάγεται ὅτι αὐτὰ εἶναι καὶ ἐκλόγμοι ἐφ' ὅσον ἔχουν τὰ γενικὰ προσόντα τοῦ ἐκλογεῶς καὶ τοῦ ἐκλόγιμου καὶ ἐπὶ πλέον τὰ ἐιδικῶς δι' αὐτὰς ἀπαιτούμενα προσόντα τοῦ ἐκλογεῶς.